

Recente economische ontwikkelingen in Vlaanderen

door Guido VAN GHELUWE,

Secretaris-Generaal van de Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen

Carlos LISABETH,

Attaché bij de Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen

en Etienne MANGE

Adjunct-Attaché bij de Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen.

★

Na de tweede wereldoorlog kenden de industrielanden, historisch gezien, opmerkelijk hoge groeicijfers, o.m. ingevolge de snelle technologische vooruitgang en internationale spreiding ervan, een stabiele aanvoer van grondstoffen en energie tegen lage prijzen, de snel toenemende wereldhandel en de internationale ordening van het handels- en betalingsverkeer.

Aan deze groei-euforie is in 1973 vrij brusk een einde gekomen. Sindsdien wordt de wereldeconomie gekenmerkt door een relatief lage produktie- en handelsgroei, een hoge werkloosheid en een inflatietoename (stagflatie), evenals door hoge energie- en grondstoffenprijzen, problemen met de energie-aanvoer, monetaire onrust, een toenemende neiging tot protectionisme, marktverzadigingsverschijnselen voor bepaalde produkten, een internationale verschuiving van de produktiecentra en van de vraag, gepaard gaande met een verschuiving in de internationale arbeidsverdeling en een zich wijzigende Noord-Zuidverhouding. Voor de industrielanden heeft dit tot een belangrijke vermindering van hun groei-kracht en hun concurrentievermogen geleid, waardoor steeds meer sectoren met herstructureringsmoeilijkheden te kampen hebben en steeds meer kapitaal en vooral arbeid uit het produktieproces geschakeld worden.

In het navolgend artikel worden de recente gevolgen van deze ontwikkelingen op internationaal vlak voor de Vlaamse economie geschetst, alsook enkele beleidsaspecten aangegeven die noodzakelijk zijn om de crisis het hoofd te bieden.

Economische groei.

Vooral in de jaren zestig, toen de overgang naar een moderne industriële economie een feit was geworden, kende Vlaanderen in vergelijking met de voorgaande jaren een snelle economische groei: in prijzen van 1963 steeg het bruto regionaal produkt jaarlijks met 4,8 % in de periode 1962-1968, tegenover 3,5 % in 1955-1962. Deze groeiversnelling was vooral toe te schrijven aan een betere allocatie van de economische activiteit, schaalvoordelen, een verhoogde technologische kennis en aan een toenemende verbetering van de arbeidsinput. Ook de groeibijdrage van de factor kapitaal was aanzienlijk, hoewel deze in vergelijking met andere EG-landen toch nog vrij gering bleef (1).

De snelle economische groei bleef in Vlaanderen, zoals in alle Westerse economieën, aanhouden tot 1973.

In tegenstelling tot vele andere gewesten en landen, waar de economische groei reeds in 1974 een ernstige inzinking vertoonde, kende Vlaanderen tot dat jaar een relatief hoge groei. Het bruto regionaal produkt daalde slechts van ca. 6,9 % in de periode 1970-1973 tot 4,7 % in 1974; in de EG was er een daling van 4,6 % tot 1,7 % (zie tabel I).

TABEL I

Gemiddelde jaarlijkse groei (in %) van het Bruto Binnenlands (Regionaal) Produkt (in prijzen van 1970)

	Vlaanderen	België	EG
1970-1973	6,5	5,7	4,6
1974	4,8	5,1	1,7
1975	— 2,5	— 2,4	— 1,6
1976	7,2	5,6	4,7
1977	n.b.	1,3	2,2
1978	n.b.	2,0	2,6

Bronnen: NIS en Eurostat.

De absolute daling van het bruto regionaal produkt in 1975 met —2,5 % was des te bruusker.

Dit uitstel van inzinking was voornamelijk te wijten aan een nog sterk groeiritmte van de handels- en dienstenactiviteiten (+27 % in werkelijke prijzen) en van de export (+24 %) in 1974: de industriële produktie

(1) G.E.R.V., *De ontwikkeling van de Vlaamse economie in internationaal perspectief. Volume VIII, 1974*, blz. 17-18.

vertoonde ook in Vlaanderen in 1974 reeds duidelijke tekenen van vertraging.

Toen het jaar daarop ook de handel, diensten en uitvoer sterk terugvielen en de industriële produktie verder terugliep tot het peil van 1972, kwam de economische groei abrupt tot een einde.

Na 1975 — en vooral midden 1976 - eind 1977 — ontstond weliswaar een zekere herleving, maar deze was van zeer tijdelijke aard en had tevens een veel geringere groeikracht. In 1978 vertoonde de industriële produktie opnieuw een achteruitgang (—1 %), terwijl ook de handels- en dienstenactiviteiten, evenals de export een trager stijgingspercentage vertoonden dan vroeger het geval was.

Voor de komende jaren wordt hooguit een reële economische groei van 2 tot 4 % verwacht.

Uitvoer.

Kenmerkend voor de Vlaamse economie is zonder twijfel haar open karakter. In 1975 was ongeveer 65 % van de Belgische uitvoer afkomstig uit Vlaanderen (60 % in 1966); bijna 50 % van de industriële omzet gaat naar het buitenland (tegenover 38 % in 1966) (2).

Vooraf de metaalverwerkende nijverheid (inclusief scheepsbouw) en de rubber- en chemische nijverheid bepalen het open karakter van de Vlaamse economie: samen vertegenwoordigen ze ruim 60 % van de Vlaamse export. De exportgerichtheid is vooral groot in de ijzer- en staalindustrie en de rubber- en chemische industrie, die ca. 3/4 van hun omzet uitvoeren, gevolgd door de metaalverwerkende nijverheid en textielindustrie die respectievelijk 63 % en 58 % van hun produktie uitvoeren.

Zonder twijfel is de aanzienlijke toename van de internationale handel na de tweede wereldoorlog een belangrijke motor geweest voor de groei van de Vlaamse economie in de periode 1962-1975.

Uit een GERV-enquête (3) blijkt dat vooral de centrale ligging in Europa als een belangrijke lokalisatiefactor wordt gezien. Het marktverruimend effect van de geleidelijke realisatie van de EG in de jaren zestig heeft de geo-economische potentialiteit van Vlaanderen aanzienlijk verhoogd. Deze leidde tot een zekere industriële diversificatie in deze periode, voornamelijk als gevolg van aanzienlijke (buitenlandse) investeringen in de spitssectoren van de jaren zestig (zie verder).

(2) Meer recente en volledige regionale gegevens zijn niet beschikbaar.

(3) GERV, *De ontwikkeling van de Vlaamse economie in internationaal perspectief*, op. cit., blz. 66-67.

De openheid van de Vlaamse economie heeft echter ook een keerzijde, namelijk een grote gevoeligheid op produktie- en tewerkstellingsvlak voor buitenlandse invloeden, zoals de internationale crisis duidelijk heeft aangetoond. Bovendien is te vrezen dat een internationaal conjunctuurherstel niet meer tot een volledige recuperatie zal leiden : de crisis heeft de structurele zwakheden van de Vlaamse uitvoer duidelijk te voorschijn gebracht. Deze betreffen vooral de driedubbele specialisatie van de Vlaamse export, nl. sectorieel, geografisch en subregionaal (4) :

a) In de eerste plaats is de *samenstelling van ons uitvoerpakket* zwak gestructureerd. Hoewel het aandeel van de traditionele sectoren, m.n. textiel en kleding, in de Vlaamse export afneemt en het accent meer en meer komt te liggen op metaalverwerking en chemie, hebben de produktie en uitvoer van halfafgewerkte produkten met een lage toegevoegde waarde nog steeds een aanzienlijke betekenis. Immers, ook de zgn. spitssectoren leveren een relatief groot deel dergelijke produkten. Het aandeel van produkten met een hoge toegevoegde waarde in onze exportstructuur is opvallend laag. Zolang de wereldvraag voldoende groot was, stelden zich weinig uitvoerproblemen en kon Vlaanderen zijn produktie-overschotten kwijt, ondanks het toenemend wereldaanbod van halfafgewerkte produkten (o.m. ingevolge de industrialisering van de Derde Wereld). Recent is de situatie evenwel fundamenteel veranderd : de marktverzadiging voor deze produkten heeft de structurele overcapaciteit op wereldvlak duidelijk aan het licht gebracht, met als gevolg een scherpe internationale prijsconcurrentie en herstructurering van de wereldproduktie naar landen met een laag kostenniveau.

In het licht van de verschuivingen in de internationale arbeidsverdeling is het concurrentieverlies op het vlak van produkten waarin Vlaanderen traditioneel gespecialiseerd is, zorgwekkend daar dit niet in voldoende mate gecompenseerd wordt door een verbetering van het concurrentievermogen van afgewerkte produkten met een hoge toegevoegde waarde. Onze technologisch-gerichte industriële sectoren zijn te weinig uitgebouwd om het afvloeiingsproces op te vangen en te neutraliseren. Meer en meer wordt dan ook duidelijk dat de Vlaamse economie in ruime mate voordeel heeft kunnen halen uit de op aardolie steunende industriële ontwikkeling, maar thans mondiaal nahinkt op industrieel vlak en weinig deel heeft aan de zogenaamde derde, op gesofistikeerde technologie steunende industriële revolutie.

(4) De concurrentiepositie van de Belgische en Vlaamse economie. Een feltanalyse, *GERV-Berichten*, n° 15 - 1978.

Niet alleen de verslechtering van de Vlaamse *momentele* uitvoerpositie is bijgevolg zorgwekkend, maar ook en vooral de *toekomstige* positie.

b) Al zijn de *Vlaamse provincies* meer exportgericht dan gemiddeld voor het Rijk geldt, dan is vooral de provincie Antwerpen — en hierin het arrondissement Antwerpen — onze voornaamste exporteur. Niet alleen is ongeveer 40 % van de Vlaamse export afkomstig uit Antwerpen, maar bovendien biedt deze provincie een meer gediversifieerd exportpakket aan en ligt de exportgerichtheid van de bedrijven er hoger dan elders. De andere provincies hebben een meer eenzijdige exportstructuur.

c) Tenslotte, wat de *geografische specialisatie* betreft, blijkt de uitvoer van Vlaanderen voor 75 %, d.i. meer dan deze van België (72 %), gericht te zijn op de EG en in het bijzonder op onze drie buurlanden. Onze exportmogelijkheden zijn dus in belangrijke mate afhankelijk van de economische ontwikkeling in de EG-lidstaten en het marktverruimend effect van de EG. Naast de verzadiging van een aantal behoeften op de Europese markten heeft de stagnatie van het Europese integratieproces dan ook in aanzienlijke mate de verslechtering van onze uitvoerprestaties in de hand gewerkt.

Investeringsen.

De ontwikkeling van de in de nijverheid gedane investeringen loopt parallel met het patroon van de economische groei. In 1974 namen ze, in werkelijke prijzen, nog met ca. 32 % toe. Dit betekent dat tegenover 1970 de investeringsuitgaven in Vlaanderen verdubbelden; tegenover 1964 zelfs verdriedubbelden.

In 1975 namen de investeringen nog slechts met 1,7 % toe in werkelijke prijzen, zodat in constante prijzen er een daling van ca. 10 % optrad.

Deze achteruitgang zette zich in 1976 sterk door: de totale industriële investeringen daalden met bijna 2,5 mld. F, ten aanzien van 1975, wat in constante prijzen neerkomt op een daling van meer dan 20 %. In het bijzonder de investeringen van de in bedrijf zijnde vestigingen vielen sterk terug.

Opmerkelijk is ook dat tot 1972 de investeringen voor ca. 70 % met eigen middelen werden gefinancierd en dit in 1976 tot 63 % terugliep. Ook de afschrijvingen daalden met ca. 14 %.

Uit meer recente (doch minder volledige) gegevens met betrekking tot de investeringen gesteund in hoofde van de expansiewetgeving blijkt dat nadien de investeringen — ook deze in nieuwe vestigingen — verder zijn teruggelopen: in 1977 en 1978 bleven de investeringen (in constante prijzen) ca. 50 % beneden het investeringsniveau van 1970. De nieuwe

investeringen daalden van 3,5 mld. in 1976 (tegenover 22,5 mld. in 1973) tot 2,5 mld. F. De buitenlandse investeringen beliepen in 1978 nog hooguit 1 mld. F, terwijl ze in 1973 en 1974 ca. 8 mld. F bedroegen.

Tevens moet gewezen worden op het voortdurend afnemend *tewerkstellingseffect* van de investeringen : van ca. 28.500 in 1970 tot 7.700 in 1978. Het investeringsbedrag per arbeidsplaats liep aldus op van 1,1 mln. F in 1972 tot 2,3 mln. F in 1975 en bijna 4 mln. F in 1978. In dezelfde zin steeg de gemiddelde overheidssteun per arbeidsplaats van 98.000 F tot 390.000 F.

De jongste jaren traden ook de aanzienlijke *desinvesteringen* in Vlaanderen op. Een indicatie hiervoor is o.m. het sterk toegenomen aantal faillissementen dat opliep van 885 in 1975 tot 1.081 in 1978 tegenover doorgaans minder dan 500 vóór 1973. Met de sluiting van ondernemingen met meer dan 10 werknemers gingen in de periode 1974-1978 ca. 61.000 arbeidsplaatsen verloren. Tevens kwamen steeds meer ondernemingen in moeilijkheden. In december 1978 bedroeg hun aantal 625, waardoor ca. 75.000 arbeidsplaatsen werden bedreigd.

Sectoriële structuur.

De aanzienlijke investeringen in de jaren zestig hadden een zekere modernisering en diversificatie van de industriële structuur van Vlaanderen tot gevolg. Dit wordt reeds aangetoond door de ontwikkeling van de relatieve belangrijkheid van de primaire, secundaire en tertiaire sector (op basis van de tewerkstelling) :

	1955	1965	1970	1976
Primair	12,8	7,5	5,5	3,9
Secundair	45,0	48,2	48,6	45,2
Tertiair	42,2	44,3	45,9	50,9

Weliswaar neemt sinds 1970 het aandeel van de secundaire sector af in het voordeel van de dienstensector, maar dit gebeurt trager dan in andere EG-landen : in de periode 1960-1975 steeg het tewerkstellingsaandeel in de EG jaarlijks met 3 % ; in Vlaanderen met 2 %.

In vergelijking met het Rijk zijn — met uitzondering van vervoer en verkeer — de tertiaire activiteiten in Vlaanderen trouwens sterk ondervertegenwoordigd (50 % tegenover 58,5 % in 1976) en blijft de secundaire sector, zowel inzake tewerkstelling als inzake toegevoegde waarde, dus relatief meer belangrijk.

De belangrijkste concentratiesectoren in Vlaanderen zijn: textiel, hout en meubelen, chemie, overige verwerkende industrie, kleding en schoeisel, voedingsmiddelen, metaalverwerkende nijverheid. Vooral voor chemie en

metaalverwerkende nijverheid valt een toenemende concentratie te noteren, in het bijzonder als gevolg van de buitenlandse investeringen in de jaren zestig.

De grotere industriële diversificatie van de Vlaamse economie in vergelijking met het overige landsgedeelte betekent evenwel niet dat zich geen problemen stellen inzake economische structuur. Immers niet alleen vertegenwoordigen de sectoren met een sterke groei nog niet de helft van de totale toegevoegde waarde van de secundaire sector (tabel II), maar bovendien blijkt dat recent hun groeikracht in sterke mate is afgenomen.

TABEL II

Sectoriële groeicijfers in de secundaire sector

Sectoren	Groei		Aandeel in toegevoegde waarde van de secundaire sector in 1976
	1971-1973	1974-1976	
<i>Met zwakke groei: minder dan 4 %*</i>			
extractieve nijverheid	- 3,3	2,1	2,6
kleding en schoeisel	1,8	0,0	2,8
textiel	6,6	- 1,2	5,6
ijzer, staal, non-ferro	7,5	- 2,0	2,6
bouw	2,4	4,2	16,1
klei, keramiek, cement, glas	5,7	1,7	2,9
<i>Met matige groei: tussen 4 en 6,5 %*</i>			
voeding, drank, tabak	4,5	3,6	12,4
papier, drukkerijen, uitgeverijen	8,2	0,5	2,9
garages	6,0	5,0	4,1
<i>Met sterke groei: meer dan 6,5 %*</i>			
chemie en aanverwante	14,7	- 1,2	10,6
metaalverwerking (incl. scheepsbouw)	11,1	3,6	21,6
hout en meubelen	12,9	4,4	4,6
elektriciteit, water, gas	12,7	7,4	7,1
overige verwerkende nijverheid	17,1	5,3	4,1
Gemiddelde groei (5 % in 1971-1976)	7,7	2,4	100,0

* Gemiddelde groei over de periode 1971-1976.

Bron: NIS.

De recente evolutie van de tewerkstelling in de secundaire sector bevestigt deze toenemende structurele moeilijkheden. De terugloop van de tewerkstelling tussen 1974 en 1977 in een aantal industriële sectoren wordt niet gecompenseerd door de sectoren die nog een toename kenden. De daling is immers vooral groot in sectoren waarin Vlaanderen een zekere specialisatie kent en die nog een belangrijk aandeel in de totale tewerkstelling vertegenwoordigen, zoals textiel, schoenen en kleding, drank, winning en vervaardiging van niet-metalen delfstoffen, diversen, elektro-

technische industrie, voeding, hout en meubelen en rubber en plastic. In deze sectoren gingen sinds 1974 ca. 62.000 arbeidsplaatsen verloren. Daarentegen is er sinds 1974 alleen een stijging — die recent evenwel stabiliseert — in de specialisatiesectoren chemische nijverheid, transportmiddelen en bouwnijverheid (samen + 12.000).

Benevens als gevolg van de toenemende kapitaalintensiteit van de produktie is de terugloop van de tewerkstelling vooral te wijten aan het feit dat heel wat sectoren met herstructureringsproblemen of structurele vraagwijzigingen te kampen hebben. Gegevens omtrent faillissementen, sluiting van bedrijven en ondernemingen in moeilijkheden wijzen erop dat vooral de sectoren textiel - confectie - leder, voeding, hout en meubelen, metaalverwerking, de scheepsbouw, de staalnijverheid en de bouw met structurele moeilijkheden te kampen hebben. Uit een recente studie van het Planbureau komt volgend beeld naar voor (5) :

In de sectoren *textiel - confectie - leder*, alsook voor *schoenen*, hebben de structuurproblemen vooral te maken met de verschuiving van de produktiecentra naar lage-loonlanden. De sector *voeding - drank - tabak* wordt, naast problemen inzake grondstoffenbevoorrading, vooral geconfronteerd met een verschuiving van sommige activiteiten naar grondstoffenleverende landen (olie, cacao) en met substitutie (suiker). In sommige subsectoren rijzen ook problemen inzake waterzuivering (conserven, zuivel, suiker, brouwerijen...), overcapaciteit (maalderijen) of toenemende produktieconcentratie en overname door buitenlandse groepen. De *hout en meubel*-sector kampt vooral met bedrijfseconomische problemen op het vlak van dimensievergroting, bedrijfsbeheer en commercialisatie. De herstructureringsproblemen in de *metaalverwerkende nijverheid* treffen momenteel in het bijzonder gieterijen, verwarmingsapparaten en zware machinebouw. Bovendien worden moeilijkheden verwacht in verband met de internationale verspreiding van de auto-assemblage en de noodzakelijke diversifiëring van de produktie van rollend spoorwagemateriaal naar andere activiteiten. De *scheepsbouw en -herstelling* heeft, zoals bekend, vooral te kampen met overcapaciteiten ingevolge afnemende bestellingen en onvoldoende toegang tot de off-shoremarkt. Ook de *staalnijverheid* heeft met een structurele overcapaciteit af te rekenen, o.m. ingevolge de toenemende produktieuitbreidingen in grondstoffenleverende landen, maar ook met moeilijkheden inzake grondstoffenbevoorrading. Dit is ook het geval met de *non-ferro-nijverheid*.

(5) Nota betreffende de heroriëntering van de industriële structuur, Planbureau, Brussel, 1977.

Benevens in deze dikwijls als probleemsectoren bestempelde nijverheden, tekenen zich ook voor vele tot hertoe als groeisectoren beschouwde nijverheden structurele problemen of aanpassingsmoeilijkheden af. Zo o.m. in diverse subsectoren van de chemie. Recent voorbeeld hiervan is de *petrochemie* die o.m. te kampen heeft met een overschot aan zware produkten en met een tekort aan lichte produkten, waardoor wijzigingen in de raffinagestructuur noodzakelijk zullen worden. De *produktie van ammoniak* zal op korte termijn rekening moeten houden met de invoer van olieproducerende landen. De *plasticverwerking* wordt nu reeds geconfronteerd met de typische KMO-problematiek (qua financiering, opleiding, onderzoek en ontwikkeling, beheer), terwijl voor sommige produkten met lage toegevoegde waarde (bv. platen, vellen en profielen) een toenemende concurrentie kan verwacht worden uit de Oost-Europese landen en later uit de olieproducerende landen. In de *farmaceutische nijverheid* zijn er thans reeds teveel identieke produkten; tevens zal moeten rekening gehouden worden met eventuele veranderingen van de sociale wetgeving op het vlak van de geneesmiddelen. De *fotografische nijverheid* ondervindt een zeer sterke concurrentie van o.m. Kodak in de dollarzone en wordt geconfronteerd met een snelle technologische evolutie, die zeer hoge uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling en een diversifiëring in de richting van de elektronica noodzakelijk maken. In de *verf- en vernisindustrie* zal de produktiestructuur van de ondernemingen moeten aangepast worden in de richting van milieuvriendelijke en meer duurzame produkten. In de *papiernijverheid* rijzen moeilijkheden met betrekking tot de bevoorrading en de recyclage van oud papier. Tenslotte worden ook de *grafische nijverheid*, de *glas-, keramiek- en baksteennijverheid* met een herstructureringsfase geconfronteerd ingevolge de noodzakelijke overgang van artisanale naar industriële ondernemingen.

Samenvattend kunnen volgende types van sectoren met structurele moeilijkheden onderscheiden worden :

- kapitaalintensieve sectoren met een sterke concentratie, die meer en meer met internationale concurrentie te maken hebben (bv. staal, scheepsbouw, non-ferro, auto-assemblage) ;
- sectoren met interne herstructureringsproblemen (petrochemie, ammoniak, fotografische nijverheid...), dikwijls omwille van een praktisch voldane vraag (bv. voeding en drank, tabak, drukkerijen, papier) of omwille van verschuivingen in de internationale arbeidsverdeling (bv. textiel, kleding, schoenen) ;
- sectoren met een drempel-verlegging naar nieuwe markten of andere kwaliteiten : bv. rubber, plastic, hout, meubelen.

Buitenlandse afhankelijkheid.

Nauw samenhangend met de exportgerichtheid is een bijzonder structureel kenmerk van de Vlaamse economie het belangrijk aandeel van de buitenlandse ondernemingen in onze regio (6).

In 1975 waren in Vlaanderen 688 of 61 % van de 1.121 in België gevestigde buitenlandse inrichtingen gelokaliseerd (tegenover 63 % in 1968 toen er slechts 728 in België waren). Gesteld tegenover het totaal aantal in Vlaanderen bestaande industriële inrichtingen van ruim 18.000 is het aandeel van ca. 3,8 % buitenlandse vestigingen op het eerste zicht niet van aard om te spreken van een sterke buitenlandse economische penetratie. Dit beeld wordt evenwel anders indien met volgende vaststellingen rekening wordt gehouden :

- de helft van de in België bestaande industriële vestigingen met meer dan 500 werknemers maken deel uit van een buitenlandse groep ; dit is ook voor 35 % het geval voor de inrichtingen met meer dan 200 tot 500 werknemers (7) ;
- in totaal wordt 33 % van de Belgische industriële tewerkstelling en 44 % van de omzet door buitenlandse firma's tot stand gebracht (tegenover resp. 18 en 33 % in 1968) ;
In Vlaanderen belooft dit cijfer inzake tewerkstelling van de buitenlandse industrie ruim 34 % (tegenover 23 % in 1968). Het aandeel van Vlaanderen in de totale buitenlandse industriële tewerkstelling in België bedroeg ruim 63 % in 1975 ; m.n. telde Vlaanderen ca. 208.000 van de 331.000 arbeidsplaatsen in de in buitenlandse handen zijnde industrie. Ten aanzien van 1968, toen er 135.000 dergelijke arbeidsplaatsen waren, betekent dit een toename van ongeveer 50 % (tegenover + 70 % voor België).
- vooral in de spitssectoren is de buitenlandse afhankelijkheid groot (tabel III).

Ingedeeld naar *sectoren* richt het grootste deel van de buitenlandse vestigingen in Vlaanderen zich naar de metaalverwerking (34 %), en de textielsector (22 %, hoofdzakelijk Nederlandse vestigingen). Ook de che-

(6) Zie E. HALSBERGHE en D. VAN DEN BULCKE : Buitenlandse industriële bedrijven in Vlaanderen, Wallonië en Brussel : een actualisering, *GERV-Berichten*, n° 19 - 1978, blz. 93-123.

(7) Gemiddeld stelden de buitenlandse industriële ondernemingen 343 werknemers per onderneming tewerk, t.o. slechts 37 personeelsleden in de Belgische industriële ondernemingen.

mie (18 %), de voeding (8 %) en de sector hout-papier-leder (7 %) kennen een belangrijke buitenlandse vertegenwoordiging. Immers, van de in België gevestigde vreemde firma's, ingedeeld naar sector, is ca. 2/3 van de in deze laatste drie sectoren aanwezige buitenlandse firma's in Vlaanderen gevestigd. Hetzelfde aandeel geldt voor de sectoren rubber-plastiek, petroleum en transportmaterieel. Van de buitenlandse textiel- en confectiebedrijven is bijna 9/10 in Vlaanderen gevestigd.

TABEL III

Procentueel aandeel van de buitenlandse inrichtingen in de omzet en de tewerkstelling (1975)

Sectoren	Omzet (gegevens voor België)	Tewerkstelling	
		België	Vlaanderen
— Petroleum			96
— Rubber en Plastiek	80	62	29
— Chemie	70	57	74
— Metaalnijverheid	45	40	47
● transportmateriaal	74	68	62
● elektrotechniek	73	74	80
● metaalverwerking	58		36

Bron : E. Halsberghe en D. Van Den Bulcke, *op. cit.*, blz. 99 en 106.

Inzake *tewerkstellingsbijdrage* levert de metaalsector veruit het grootste aantal arbeidsplaatsen (ca. 110.000 of 53 % van het totaal), waarvan bijna 50.000 in de elektrotechniek (23 %) en 34.000 in de sector transportmaterieel (16 %). Ook de sectoren chemie (36.000 of 17 %), textiel en confectie (10 %), voeding (8 %) en metaalverwerking bieden nog meer dan 15.000 arbeidsplaatsen.

Uit voorgaande gegevens kan gewezen worden op het feit dat de buitenlandse vestigingen van groot belang geweest zijn voor de Vlaamse economie, zowel inzake tewerkstelling als inzake groei, en in belangrijke mate hebben bijgedragen tot de diversificatie van de Vlaamse industrie.

De aanleiding hiertoe moet o.m. gezocht worden in een aantal gunstig beoordeelde vestigingsfactoren. De voornaamste factor die hiertoe heeft bijgedragen is de centrale ligging van onze regio, die samen met een geschikte infrastructuur en transportmogelijkheden door het grootste deel van de (vooral Amerikaanse) bedrijven als positief worden gewaardeerd. De Vlaamse markt wordt bovendien als een ideale springplank tot penetratie in de EG-markt gezien. Andere belangrijke vestigingsvoordelen die door meer dan de helft van de ondernemingen als positief worden gekwoteerd zijn o.m. : de hoge arbeidsproduktiviteit (vooral door de Europese

ondernemingen gewaardeerd), de voordelen geboden door de overheid en de schikbaarheid van uitgeruste terreinen (eveneens vooral door Europese ondernemingen) (8).

Benevens genoemde bijdrage tot de tewerkstelling, diversificatie en groei brengt de grote invloed van buitenlandse ondernemingen Vlaanderen echter in een sterke *afhankelijkheidspositie*. De stopzetting van deze toevloeiing of eventuele sluitingen, om welke reden ook, hebben een onmiddellijke en belangrijke weerslag op de Vlaamse economie.

Recente ontwikkelingen tonen aan dat blijkbaar een einde is gekomen aan de toevloeiing van buitenlandse investeringen: na 1975 namen zij sterk in omvang af. Bovendien zijn vooral de jongste jaren een aantal buitenlandse desinvesteringen vast te stellen die de geringe nog gerealiseerde investeringen meer dan compenseren. In 1975-1976 zijn in Vlaanderen 65 buitenlandse inrichtingen (voor 1/3 Nederlandse confectie-ateliers) gesloten, dit is bijna 5 % van het totaal, wat meer was dan het analoge percentage voor binnenlandse bedrijven (2,8 %). Hierdoor gingen 6.100 arbeidsplaatsen verloren, d.i. ca. 1,5 % van de tewerkstelling in buitenlandse vestigingen. Deze sluitingen hadden vooral plaats om zogenaamde « economische redenen ».

Algemeen kan gesteld worden dat de recente sterke terugloop van de (voorheen) trendmatige groei van de buitenlandse investeringen, evenals de sinds de crisis relatief belangrijke desinvesteringen, een bijkomend element vormen om de structurele werkloosheid in Vlaanderen te verklaren. Een van de verklaringen voor de verminderde aantrekkingskracht van de Vlaamse economie voor buitenlandse investeerders is wellicht de stagnatie van het Europees integratieproces en de geleidelijke verzaadiging op zowel de binnenlandse als de Europese markt van een aantal behoeften, waardoor een van de voornaamste vestigingsfactoren (centrale ligging, resp. penetratie in de Europese markt) aan belang inboet. Daarbij is de vermindering van het buitenlandse investeringsvolume niet alleen ongunstig omwille van het effect ervan op de economische groei en de tewerkstelling, maar vooral omwille van de technologische aanbreng en de innovatiekracht van deze investeringen.

Werkloosheid.

De ongunstige economische ontwikkeling had een drastische toename van de werkloosheid tot gevolg. Vooral in 1975 kwam er een forse stijging, waardoor de werkloosheidsgraad toenam van 3,7 % tot 6,6 %.

(8) In 1975 waren 57 % van de in Vlaanderen gevestigde buitenlandse ondernemingen afkomstig uit de EG. De Amerikaanse bedrijven vertegenwoordigen 35 %, d.i. iets hoger dan het aandeel van de Nederlandse bedrijven (33 %).

Ondanks een matige economische herleving nadien steeg de werkloosheid systematisch verder, nl. met ruim 30 % of tot 153.000 volledig werklozen in 1978. Eind december beliep het werkloosheidscijfer ca. 165.000 (d.i. een werkloosheidsgraad van ca. 12 %), waarvan meer dan 60 % vrouwelijke werknemers (d.i. een werkloosheidsgraad van 22 %).

Naast vrouwen werden ook bepaalde andere categorieën werknemers sterk getroffen: jongeren beneden de 25 jaar die ca. 40 % van het totaal aantal werklozen uitmaken, werknemers boven de vijftig (ca. 15 %), minder arbeidsgeschikten (16 %), werknemers met een opleidingsniveau van lager secundair onderwijs (16 %).

Ook sommige subregio's werden sterker getroffen dan andere: vooral Limburg en de arrondissementen Turnhout, Oostende, Aalst-Oudenaarde, Leuven, Brugge en Dendermonde noteren een werkloosheidsgraad die in belangrijke mate boven het Vlaamse gemiddelde ligt.

Naast voornoemde uitkeringsgerechtigde werklozen waren er bovendien ca. 75.000 andere ingeschreven of tijdelijk tewerkgestelde werkzoekenden. Eind 1978 waren aldus ruim 240.000 personen in Vlaanderen op zoek naar (definitief) werk.

De werkloosheid in Vlaanderen is vooral in de secundaire sector terug te vinden. In 1978 bedroeg de werkloosheid in deze sector bijna 70 % van de totale werkloosheid, tegenover slechts 63 % in België. Eind 1978 was de werkloosheidsgraad vooral hoog (d.w.z. hoger dan het gemiddelde van 11 % voor België) in de sectoren schoenen (29,4), kleding (28,9), leder (23,1), tabak (22,8), textiel (14,8), voeding (14), papier (12,7), andere fabrieksnijverheden (12,4) en situeerde zich rond de 10 % voor de sectoren hout, boek, rubber, scheikunde, glas en bouw. Het absoluut aantal werklozen was in Vlaanderen vooral groot (d.w.z. boven de 5.000) in de sectoren kleding, bouw, textiel, voeding, constructie van elektrische machines en metaalverwerkende nijverheid.

Deze werkloosheidsontwikkeling in de secundaire sector wordt niet langer meer gecompenseerd door een aangroei van de tewerkstelling in de tertiaire sector. Immers, niet alleen is de ontwikkeling van de dienstverlening in belangrijke mate afhankelijk van de ontwikkeling van de industriële activiteit, maar tevens is ook in de tertiaire sector een versnelde tendens naar kapitaalintensivering (automatisering) merkbaar, waardoor de tewerkstellingsmogelijkheden trager toenemen. Meer en meer tekent zich ook in deze sector een belangrijke werkloosheid af (ca. 37.000 of 30 % van het totaal in Vlaanderen). Vooral de sectoren hotels en spijshuizen (18,7), diensten (10) en handel (9,6) kenden in België einde 1978 een hoge werkloosheidsgraad. In Vlaanderen lag de werkloosheid bij de 15.000 in de sector handel en bij de 20.000 in de sector diensten.

Deze twee sectoren maken 23,4 % van het totaal der volledige werklozen in Vlaanderen uit.

Het zou simplistisch zijn de economische verslechtering en in het bijzonder de werkloosheidsontwikkeling uitsluitend aan conjuncturele factoren toe te schrijven. Diverse onderzoeken (9) tonen aan dat vooral sinds het begin van de jaren zeventig een steeds groter deel van de werkloosheid aan structurele factoren is te wijten. Voor 1975 en 1976 werd voor Vlaanderen de structurele werkloosheid in ruime zin (10) geraamd op 65.000 à 80.000, d.i. 60 à 80 % van de totale werkloosheid. Gezien de economische herleving gepaard ging met een verdere stijging van de totale werkloosheid kan gesteld worden dat sindsdien de structurele werkloosheid in Vlaanderen tot boven de 100.000 is opgelopen (11). Dit kan toegeschreven worden aan een onevenwichtige structurele ontwikkeling van het aanbod van en de vraag naar arbeid, m.n. :

- een globaal kwantitatief tekort aan arbeidsplaatsen, deels door een structureel tekortschietende vraag, deels door een versneld aanbod van arbeid, of door een samenhang van beide ;
- regionale, sectoriële en/of kwalitatieve discrepanties tussen de vraag naar en het aanbod van arbeid.

Besluit.

Uit voorgaande beschouwingen blijkt dat ook Vlaanderen sterk door de internationale economische crisis getroffen is en dat hiermee gepaard gaand een aantal structurele problemen duidelijker aan het licht zijn gekomen, o.m. inzake economische groei, concurrentievermogen, investeringen en sectoriële structuur. De ongunstige ontwikkelingen en de wisselwerking tussen deze factoren heeft tot een sterk toegenomen werkloosheid geleid, waarvan te vrezen valt dat ze bij een eventueel conjunctuurherstel niet zal verdwijnen.

Kon in het begin van de jaren zeventig nog beklemtoond worden dat zwakke elementen in de economische structuur gecompenseerd konden worden door een hoge groeiprestatie (12), dan is dit onder druk van

(9) Advies van de GERV over de conjuncturele componenten in de werkloosheid, *GERV-Berichten*, n° 13 - 1977.

(10) Dit wil zeggen inclusief een harde kern van werkloosheid (minder arbeidsgeschikten, seizoen- en frictiewerkloosheid), die in Vlaanderen voor de periode 1976-1978 op ongeveer 33.000 eenheden wordt geraamd.

(11) Exclusief de andere ingeschreven of tijdelijk tewerkgestelde werklozen.

(12) GERV, *De Vlaamse economie in internationaal perspectief*, op. cit., blz. 148.

internationale structuurveranderingen sinds 1973-1974 niet meer het geval. Met name de verzadiging van de vraag naar verschillende produkten, de toenemende overcapaciteiten van sommige half-afgewerkte produkten, de voortschrijdende automatisering en mechanisering, de prijsstijging van energie en de prijsschommelingen van andere grondstoffen, de monetaire onzekerheid, de verschuivingen in de internationale arbeidsverdeling en de internationalisatie van het kapitaal hebben een aantal structurele problemen en wijzigingen in het concurrentievermogen meegebracht, die op korte termijn niet zijn weg te denken.

Meer en meer wordt ook duidelijk dat de Vlaamse economie in de jaren zestig in ruime mate voordeel heeft kunnen halen uit de op aardolie steunende industriële ontwikkeling, maar thans mondiaal nahinkt op industrieel vlak en weinig deel heeft aan de zogenaamde derde, op gesofistikeerde technologie steunende industriële revolutie. Terwijl bepaalde arbeidsintensieve sectoren in toenemende mate overgenomen worden door minder-ontwikkelde landen, vertonen sommige van onze kapitaalintensieve sectoren een steeds grotere technologische achterstand.

Meer dan ooit is dus een krachtig en planmatig structureel beleid nodig om deze ongunstige ontwikkeling te keren. Bovendien zal dit beleid steeds meer in een internationale en in het bijzonder in een Europese context moeten gekaderd worden. Ieder verder uitstel of eng nationale aanpak zou niet alleen de structuurproblemen in de tijd verschuiven maar ook hun oplossing moeilijker maken.

De eerstkomende jaren dient er prioritair naar gestreefd te worden, de werkloosheid tot een aanvaardbaar niveau terug te dringen. Daartoe dienen in Vlaanderen niet alleen het concurrentievermogen en de rendabiliteit van de ondernemingen verbeterd te worden, maar dient tevens een aanvang te worden gemaakt met een gecoördineerd tewerkstellings-, welzijns- en tertiair beleid en dient verdere uitwerking te worden gegeven aan een vernieuwd industrieel beleid en aan de modernisering van onze infrastructuur.

Dit laatste moet het o.m. mogelijk maken om zowel door herstructurering en modernisering van de bestaande en opbouw van nieuwe industriële activiteiten het gevaar van een de-industrialisatie af te wentelen en tot een doorgedreven specialisatie op gebied van technologische produkten te komen, als de mogelijkheden van de binnenlandse markt beter te benutten. De optimale uitbouw van de Vlaamse havens is hiervoor o.m. een vereiste, niet alleen met het oog op een verruiming van de maritieme diensten, maar ook wegens hun belang als vestigingsfactor voor industriële activiteiten. In dit verband staan ook de regionale instellingen voor een ernstige uitdaging. In het geregionaliseerd België zal immers in het bijzonder door deze instellingen moeten meegezocht worden naar oplossingen voor hun gewest om uit de crisis te geraken. De regionalisering zoals die zich thans

aan het aftekenen is, zal aan de Vlaamse regio een aantal nieuwe mogelijkheden bieden om ten aanzien van bepaalde problemen eigen oplossingen uit te werken. Voor andere zullen de regio's nauw moeten betrokken worden bij de uitwerking van nationale en Europese maatregelen teneinde, rekening houdend met de eigenheid van elk gewest, de noodzakelijke aanpassingen ten aanzien van de gewijzigde sociaal-economische situatie zo optimaal mogelijk te realiseren.

Daarom dient de afbakening van de materies en bevoegdheden in het kader van de gewestvorming zo duidelijk mogelijk te zijn en functioneel opgevat te worden. Op die manier kan ook een einde gesteld worden aan de inconsequenties waarvan het overheidsbeleid op sociaal-economisch vlak ten overstaan van de gewesten de jongste jaren blijk heeft gegeven.

Bij het formuleren van mogelijke oplossingen dient in het bijzonder het regionaal plan, dat zowel de regionale materies als de nationale materies met een regionale weerslag zal omvatten, een belangrijke rol te spelen. Daartoe dient in de eerste plaats dit plan en de planning in het algemeen geherwaardeerd te worden. De breed opgezette ontwikkelingsstrategie die de komende jaren gevolgd moet worden, dient hierin gekaderd te worden. Pas dan kan de activiteit van de overheid en de privé-sector gecoördineerd en op elkaar afgestemd worden, alsmede duidelijk richting gegeven worden aan de ondernemingsbeslissingen.

Summary : Recent changes in the Flemish economy.

Since 1973 the world economy has been characterized by a relatively slow pace of expansion in output and trade, accompanied by high unemployment and strong inflationary pressures (stagflation). With this has gone an emerging energy problem, monetary instability, a growing pressure for protectionism, a declining demand for certain products and a change in the pattern of the international movement of labour and capital.

In this article, the consequences of these international features for the Flemish economy are analysed. From this analysis, it has become clear that the international economic crisis has revealed more clearly the structural problems of the Flemish economy, especially in the field of economic growth, competitiveness, pattern of investments and industrial structure. This has resulted in a very high unemployment rate, which moreover will probably not disappear with an eventual improvement of the international economic situation : whereas the Flemish economy has gained largely from the oil based industrial expansion, it is not participating at present in the so-called third, by sophisticated technology led industrial revolution.

Consequently, more and more labour-intensive activities are taken over by less developed countries, whereas some of the capital-intensive industrial sectors have to cope with a growing technological gap.

To stem this unfavourable development, there is an urgent need for a powerful and planned structural policy, which must as a matter of priority force back the unemployment rate to an acceptable level. In this context, regionalisation might be a powerful instrument, as it offers to the regions the possibility of creating own solutions for their own problems.

